

UDK 811.163.4'342

Izvorni naučni rad

Silvija ĆURAK (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

scurak@ffos.hr

IMA LI NEZAMIJENJENOGA JATA U DANAŠNJIM GOVORIMA NAŠIČKOGA KRAJA?

U radu se na temelju istraživanja i literature opisuje možemo li u današnjim govorima našičkoga kraja još čuti izgovor nezamijenjenoga jata. Najprije se daje pregled dosadašnjih proučavanja govora s nezamijenjenim jatom našičke okolice, a potom se iznose rezultati istraživanja govora našičke okolice. Istraživanjem su obuhvaćena ova sela: Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci i Stara Jošava. Prvi je cjeloviti prikaz govora dvaju sela našičkoga kraja dao Stjepan Ivšić objelodanivši 1907. godine rad o govoru Bokšića i Šaptinovaca, a Stjepan je Sekereš 1982. opisao nezamijenjeni jat u navedenim selima u našičkoj okolini. Dva su razloga zašto su izabrana baš navedena sela. Prvi je razlog što ih Sekereš navodi kao najstarija sela našičkoga kraja u kojima se javlja nezamijenjeni jat, a i u govorima je tih sela, prema Sekerešu, očuvano staro stanje u naglasnom sustavu i morfologiji. (V. Sekereš, 1966) Drugi je razlog što nakon Ivšićeva opisa govora Šaptinovaca i Bokšića (Ivšić, 1907) nemamo cjelovitog suvremenog opisa govora tih dvaju sela. U dosadašnjoj se znanstvenoj dijalektološkoj literaturi slavonski dijalekt prema odrazu jata dijeli na: 1. ikavski, 2. ikavsko-jekavski, 3. ekavski, 4. ikavsko-ekavske i 5. govori s nezamijenjenim jatom. Niti jedan govor slavonskoga dijalekta nije ijekavski. U literaturi se govori našičkoga kraja obično nalaze u skupini s ekavskim govorima slavonskoga dijalekta.

Ključne riječi: dijalektologija, slavonski dijalekt, odraz jata, nezamijenjeni jat.

1. Uvod

Znamo da se u znanstvenoj dijalektološkoj literaturi slavonski dijalekt prema odrazu jata dijeli na ikavske, ikavsko-jekavske, ekavske, ikavsko-ekavske i govore s tzv. „nezamijenjenim“ jatom.

Ikavski govori rasprostiru se u zapadnoj i istočnoj slavonskoj Posavini, od Velike do Antina, jugoistočno od Vinkovaca, Batini i Podolju u Baranji. U tim govorima kratki i dugi jat daju *i*: *mlíko*, *díte*, *zàpovid*, *tísto*, *díca*, *sídít*.

Ikavsko-jekavski se govori u središnjoj slavonskoj Posavini (od Banovaca i Bebrine na zapadu preko govora u okolici Slavonskoga Broda, oko Vrpolja i Đakova te oko Županje). U tim govorima dugi jat daje *i*, kratki *je*: *díte* – *djěteta*, *líp*, *pjěsma*.

Ekavski govori slavonskoga dijalekta prostiru se u slavonskoj Podravini (područje zapadno od Osijeka, od Petrijevac i Brođanaca do iznad Virovitice). Ti se govori javljaju i južno i zapadno od Vinkovaca. U tim se govorima svaki jat zamjenjuje s *e*: *déte* – *děteta*, *lêp*, *pěsma*. (prema: Berbić-Kolar, Kolenić 2014)

Ikavsko-ekavski govori rasprostiru se u hrvatskom dijelu Baranje, u baranjskom Podunavlju (Draž, Duboševica, Topolje, Gajić, Luč, Branjin Vrh, Šumarina, Kađad, Torjanci). Odraz jata je po pravilu da dugi jat daje *i*, kratki *e*: *díte* – *děteta*, *líp*, *pěsma*.

Govori su s nezamijenjenim jatom u slavonskom dijalektu, prema dosadašnjoj literaturi, zabilježeni u dijelu Gradišta (Finka, Šojat 1975) i u nekoliko sela našičke okolice (Sekereš 1982). Jat se u tim govorima izgovara kao zatvoreno *e* (*ě*), no u izgovoru se čuje i prizvuk glasa *i*: *brěg*, *měšat*, *srěda*, *děitě*, *crěip*. U znanstvenoj se literaturi govori s nezamijenjenim jatom obično nalaze u skupini s podravskim ekavskim govorima slavonskoga dijalekta (Kolenić 1997).

Istraživanjem je obuhvaćeno nekoliko sela našičke okolice: Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci, Stara Jošava. Dva su razloga zašto su izabrana baš navedena sela. Prvi je razlog što ih Sekereš navodi kao najstarija sela našičkoga kraja u kojima se javlja nezamijenjeni jat (Sekereš 1966). Drugi je razlog što nakon Ivšićeva opisa govora Šaptinovaca i Bokšića (Ivšić 1907) nemamo cjelovitog suvremenog opisa govora tih dvaju sela.

2. Dosadašnja istraživanja

Prvi je cjeloviti prikaz govora dvaju sela našičkoga kraja dao Stjepan Ivšić objelodanivši 1907. godine rad o govoru Bokšića i Šaptinovaca. U poglavlju je o glasovima naveo da se glas jat odrazio u šaptinovačkom govoru

kao *e* „koje je jednako sa svakijem drugijem *e*, a nije onako otvoreno kao gdješto u istočnom (ekavskom) govoru, na pr. *sêno*, *vêra* (ili *vêra*), *lepóta*, *gûsenica* (t. j. *gûsjenica*) it. d.“ (Ivšić 1907:8). Ivšić u Šaptinovcima tada nije zabilježio izgovor nezamijenjenoga jata, iako naglašava da je izgovor glasa *e* zatvoreniji nego u ostalim ekavskim govorima.

Osim Stjepana Ivšića, govore je našičkoga kraja opisao i Stjepan Sekereš. Na temelju dugogodišnjega istraživanja govora u okolici Našica 1966. godine objavljuje *Govor našičkog kraja*¹ koji do tada nije bio temeljito obrađen, a koliko znamo niti poslije Stjepana Sekereša. U radu je obradio govor starijega stanovništva tridesetak sela u našičkoj okolici. Prema odrazu jata govor u okolici Našica Sekereš dijeli na ekavski i jekavski. Prema njegovim su podacima ekavska sela ova: Bokšić, Šaptinovci, Stara Jošava, Feričanci, Donja Motičina, Podgorač i Kršinci. U navedenim se selima i u dugim i u kratkim slogovima jat odrazio kao *e*: *Ōsek, dēca, bēžat, lēp, proménit, iznēti*. Već se prema podjeli govora u našičkoj okolici na ekavske i jekavske uočava da Sekereš nije izrijekom rekao da se u tim govorima radi o nezamijenjenom jatu, iako zapaža neobičan izgovor jata: „U najstarijim selima našičkoga kraja (Podgorač, Feričanci, Stara Jošava, Bokšić, Šaptinovci) opazio sam kod najstarijeg svijeta naročiti izgovor starog jata. Taj se glas u tim selima izgovara kao *e*, ali se u tom *e* malo osjeća prizvuk glasa *i*. To je zapravo neka kombinacija glasa *e* i glasa *i*, ali se ipak ne može reći da bi to bio dvoglas *ei*.“ (Sekereš 1966:235). Upravo ga je neobičan izgovor jata u tim govorima potaknuo na detaljnije proučavanje te pojave u govorima u našičkoj okolici. Jedan je od razloga vjerojatno bio i taj što su Finka i Šojat 1973. otkrili nezamijenjeni jat u govoru Gradišta. Sve su to razlozi za objavljivanje rada *Govori s nezamijenjenim jatom u našičkom kraju* 1982. godine.² U tom je radu opisao izgovor jata u šest sela našičke okolice: „U šest starih naselja našičkoga kraja (Podgorač, Donja Motičina, Feričanci, Stara Jošava, Bokšić i Šaptinovci) kod starijeg svijeta samoglasnik *ē* izgovara se kao malo zatvoreno *e*. U izgovoru jata čuje se malo prizvuk glasa *i*, tako da kod površnijeg slušanja nećemo ni zamijetiti razliku između *ē* i *e*. U vezi s takvim izgovorom toga glasa došlo je kod mlađeg svijeta do zamjene jata glasom *e*“ (Sekereš 1982:498). Građu je za svoj rad prikupljao 1976. godine.

Sekereš naglašava da se u svim navedenim selima dugi naglašeni jat izgovara kao *ē*: *bēl, lēp, snēg*, dok se nenaglašeni dugi jat izgovara kao *e*: *pònēt, kòren, iznēt*. Također ističe da se u svim selima u pojedinim riječima umjesto

¹ Sekereš, Stjepan. 1966. *Govor našičkog kraja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 2, Zagreb, 209–301

² Sekereš, Stjepan. 1982. *Govori s nezamijenjenim jatom u našičkom kraju*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 6, Zagreb, 497–501

dugog naglašenog jata može čuti glas *e*, što je pokazatelj napuštanja izgovora glasa *e*: *lěp, ménjat, rěka*. Najviše je takvih riječi u Feričancima i Staroj Jošavi jer je u tim mjestima najjači utjecaj novoštokavskih govora.

U Feričancima i Staroj Jošavi se i kratki naglašeni jat izgovara kao *e*, iako se prije izgovarao kao *ę*, ali se takav izgovor izgubio pod jakim utjecajem govora susjednih sela i govora doseljenika u samim selima: *bělilo, lěpši, běžat*. Za razliku od takvoga govora, u Podgoraču, Donjoj Motičini, Bokšiću i Šaptinovcima kratki se naglašeni jat izgovara kao *ę*: *lęši, zagoreti, vęverica*, iako se i u govoru navedenih sela kratki naglašeni jat ponekad izgovara kao *e* „što je u vezi s tendencijom za napuštanjem toga glasa. Budući da je taj proces u toku, ne može se točno ustanoviti do koje je mjere napredovao kod pojedinih osoba.“ (Sekereš 1982:500)

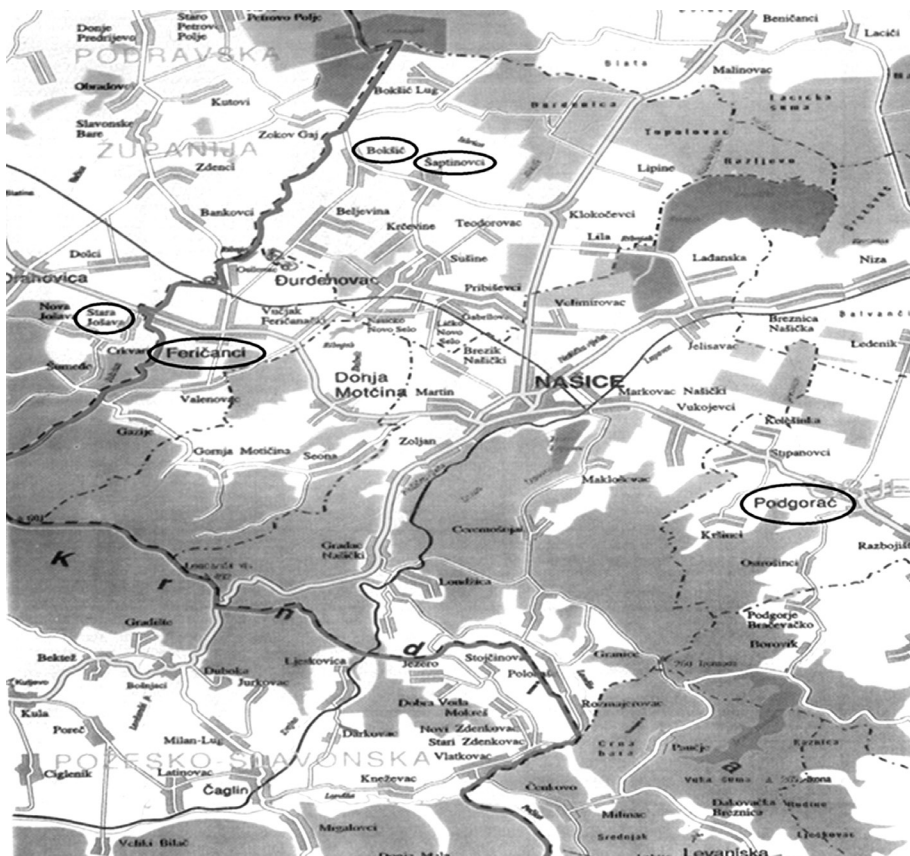
Sasvim je razumljiva, stoga, i činjenica da se nenaglašeni kratki jat u svim selima izgovara kao *e*: *isterat, nēdelja, pōseć, mēdved, prōmena*.

Na kraju rada Sekereš zaključuje da će vjerojatno vremenom potpuno nestati govora s nezamijenjenim jatom u navedenim selima: „Današnja seoska omladina provodi u školama osam do deset godina, tako da poslije završetka školovanja uglavnom usvoji ijekavski govor. Pod jakim utjecajem škola, knjiga, štampe, radija i televizije taj proces će se nastavljati i dalje, tako da će za pola stoljeća u tim selima posve nestati govora s nezamijenjenim jatom (odnosno ekavskoga govora).“ (Sekereš 1982:501) Upravo je ta njegova opaska bila poticaj na istraživanje govora navedenih sela jer iako još nije prošlo pedeset godina od Sekereševog posljednjeg istraživanja, pretpostavka je da su se dogodile znatne promjene u govoru navedenih sela, osobito u odnosu na izgovor jata.³

Cilj je, dakle, istraživanja bio uočiti postoji li u današnjim govorima navedenih sela nezamijenjeni jat, odnosno kako se danas u tim selima izgovara jat.

³ Pri snimanju su govora izabrani ovi govornici: Podgorač: Ana Šimić, 1926. godište, pismena; Marija Tomašević, 1927. godište, pismena; Katica Lovoković, 1947. godište, pismena; Šaptinovci i Bokšić: Marija Filipović, 1938. godište, pismena; Mirko Pritišanac, 1938. godište, pismen; Ruža Lukačević, 1944. godište, pismena; Marica Korotaj, 1950. godište, pismena; Feričanci i Stara Jošava: Stjepan Vidaković, 1919. godište, pismen; Jela Fanta, 1919. godište, pismena; Božica Tomić, 1922. godište, pismena; Marica Jutriša, 1932. godište, pismena.

Karta 1: Našička okolica sa zaokruženim mjestima proučavanih govora

3. Rezultati istraživanja današnjih govora našičke okolice

Najprije se krenulo od podgoračkoga govora jer je Podgorac smješten najbliže ostalim podravskim govorima slavonskoga dijalekta, a i Sekereš ga u svom opisu navodi kao najstarije naselje. (Sekereš 1982) Istraživanje je pokazalo početnu pretpostavku, a i Sekereševo predviđanje da će se vremenom potpuno izgubiti nezamijenjeni izgovor jata, odnosno *ę*, a da će i u naglašenim slogovima prevladati ekavski izgovor glasa *ě*. To potvrđuju i ovi primjeri:

- izgovor *ě* u naglašenim slogovima: *lěto, pěvaju, ĩvek, věņcat se, cěle, zaprěti, lěp*.
- izgovor *ě* u nenaglašenim slogovima: *pòseč, zàpeva, zàvet, ĩspoved, prĩpovetka*.

Samo se kod jedne sugovornice, Ane Šimić, čuo izgovor zatvorenoga *e* (ɐ), i to u vrlo malo oblika: (po) *kijerima*, *rekli*. U oba je slučaja nezamijenjeni jat naglašen. Vjerojatno se još u izoliranim slučajevima može čuti izgovor *ɛ* u naglašenim slogovima, iako je takav izgovor jata u nestajanju.

Zanimljivo je da se navedeno pravilo odnosi uglavnom na govor starijih ljudi, dok je kod srednje generacije primijećen velik utjecaj novoštokavskih govora. U njihovom se govoru miješa ekavski izgovor jata s (i)jekavskim, na primjer: *üvijek*, *pjěvali*, *zamijėsila*⁴, *djěca*, *odsijěće*, *srěda*, *ponědeljak*, *dvjě*. Tako se i imenica *nědjelja* javlja u dvojakom obliku, a različit je i naglasak: *nědelja* i *neđilja*. Sekereš je u svojim radovima naveo samo oblik *neđelja*. (Sekereš 1966, 1982) Isto je i s prijedlogom/prilogom *pöslije* koji se javlja u čak tri oblika: *pösle*, *põtle*, *põtli*.

U govoru se Podgorača mogu čuti i ikavizmi, ali takvi su slučajevi rijetki: *üvik*, *vòlila*, *tila* (htjela), *ponědiljak*, *prid* (zādnje), *proživila*, *smili*, *sikira*.

Zaključke o izgovoru jata u današnjim govorima Bokšića i Šaptinovaca donose se zajedno jer ih i Stjepan Ivšić opisuje kao „šaptinovačko narječje“ (Ivšić 1907). Već je navedeno da je Stjepan Ivšić uočio u šaptinovačkom govoru zatvoreni izgovor jata, no ne spominje da se radi o nezamijenjenom jatu. (Ivšić 1907:8) Stjepan Sekereš govor Bokšića i Šaptinovaca svrstava u govore s nezamijenjenim jatom, kao i govor Podgorača, pa za govore tih dvaju mjesta navodi ista pravila o nezamijenjenom jatu. (Sekereš 1982:498)

U istraživanju je uočeno da se izgovor nezamijenjenoga jata u govoru Bokšića i Šaptinovaca potpuno izgubio. Uglavnom je u govoru ekavski izgovor jata, i u kratkim i u dugim slogovima: *ispoved*, *nědjelja*, *pěvalo cěli*, *běljiti*. Osobito je to izraženo kod starijih ljudi. Ponekad se u govoru *e* još uvijek izgovara malo zatvorenije u naglašenim slogovima, ali ne onako kako je to opisao Stjepan Sekereš (Sekereš 1982).

Osim ekavskoga odraza jata rijetko se mogu čuti ikavizmi: *proživila*, *smila*, *đici*, *dòli*. Ivšić također navodi najčešće ikavizme u govoru: *pripàst se*, *prid*, *di*, *trpit*, *divòjka*. (Ivšić, 1907:114)

Ponekad se u govoru pojavljuje i jekavski odraz jata, osobito kod mlađih ljudi, što je pod utjecajem standardnoga jezika: *zviјězda*, *djěca*, *bijěle*.

Od svih proučavanih govora najveći je utjecaj suvremenoga književnoga jezika u Feričancima i Staroj Jošavi, vjerojatno zbog samoga prometnoga položaja selā. Nezamijenjeni je jat potpuno nestao iz govora, ali je i ekavski izgovor jata rjeđi, primjerice: *lěpo*, *prétila*, *Ösek*, *cěli*. Kazivači obično mije-

⁴ Kod dvoglasnika se bilježi dugouzlazni naglasak samo na glasu *e* jer se iz tehničkih razloga nije mogao staviti taj naglasak iznad cijelog dvoglasnika (*ije*).

šaju ekavski i jekavski izgovor, pa tako kod istog sugovornika možemo čuti primjerice: *cvéće, svéće, ménjo, čövjek, cijêv, djèce*.

Osim ekavskoga i jekavskoga odraza jata u govoru se Feričanaca i Stare Jošave pojavljuju i neki tipični ikavizmi, primjerice: *sìkira, nēdilja, vīdit, žīvit*.

4. Zaključak

Odraz je jata u proučavanim govorima uglavnom ekavski, kao i u ostalim podravskim govorima slavonskoga dijalekta. Istraživanje je pokazalo da se u svim govorima dogodilo ono što je i Sekereš predvidio, a to je da će se vremenom potpuno izgubiti izgovor nezamijenjenoga jata, odnosno *ę*, u naglašenim i nenaglašenim slogovima. (V. Sekereš 1982:501) Izgovor je *ę* zabilježen samo u dva primjera: (po) *kijęrima, rękli* u podgoračkom govoru. U nekim je mjestima čak i ekavski govor u postupnom nestajanju, a zamjenjuje ga (i)jekavski izgovor, primjerice: *cijêpa, pjêvam* u Feričancima i Staroj Jošavi, što je vjerojatno nastalo pod utjecajem bolje prometne povezanosti s većim gradovima, neposredna blizina Orahovice u kojoj prevladava novoštokavski dijalekt, školovanje, sredstva javne komunikacije. Šaptinovački je govor također podlegao utjecaju suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika. Naime, sugovornice su se gotovo u svakoj rečenici ispravljale prisjećajući se izgovora pojedinih riječi u njihovoj mladosti. Tako imamo primjere: *ljêpo/lêpo, ljêto/lêto*. U svim se govorima pojavljuju i tipični slavonski ikavizmi: *vīdit, žīvit, ôstarit*. Nažalost, tonski zapisi Stjepana Sekereša nisu pronađeni pa je nemoguće provjeriti kako se točno nezamijenjeni jat izgovarao u navedenim selima.

SUMMARY: The paper is based on our own research and literature which describes in today's speeches of Našice area we can still hear the pronunciation non-replaced jat. First, a review of previous studies of speech with non-replaced jat in Našice area, and then presents the results of own research speech Našice surroundings. The survey included the following villages: Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci and Stara Jošava. The first complete review of the speech of two villages in Našice area was given in 1907. by Stjepan Ivšić who published the paper on speeches of the villages Bokšić and Šaptinovci and Stjepan Sekereš in 1982. described non-replaced jat in these villages in Našice area. There are two reasons why I chose the aforementioned villages for my research. The first reason is that Sekereš considers these villages to be the oldest villages in Našice area with non-replaced jat. In addition, according to Sekereš, speeches of these villages have preserved the old system of accents and morphology. (V. Sekereš 1966) Another reason is that after Ivšić's description of speeches in Šaptinovci and Bokšić (Ivšić 1907) we do not have any

complete and contemporary description of speeches of these two villages. So far the scientific dialectological literature of Slavonian dialect by reflection jat divided into: 1. ikavian, 2. ikavianjekavic, 3. ekavian, 4. jekavic and 5. speaks with non-replaced jat. No single speech Slavonic dialect is not ijekavic. The literature says Našice area commonly found in the group with ekavian speeches Slavonic dialect.

Key words: *Dialectology, Slavonian dialect, reflection jat, non-replaced jat*

Literatura:

- Berbić Kolar, Emina i Kolenić, Ljiljana. 2014. *Sičanske riči*, Osijek
- Finka, Božidar i Šojat, Antun. 1973. *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca*, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb, 1–19.
- Finka, Božidar i Šojat, Antun. 1975. *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*, Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci, Vinkovci, 5–130.
- Ivšić, Stjepan. 1907. *Šapinovačko narječje*, Rad JAZU 168, Zagreb, 113–162.
- Kolenić, Ljiljana. 1996. *Proučavanje slavonskoga dijalekta danas*, Riječki filološki dani – zbornik radova, I, Rijeka, 201–209.
- Lisac, Josip. 1999. *Izoglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima*, Hrvatski dijalektološki zbornik 11, Zagreb, 21–28.
- Sekereš, Stjepan. 1966. *Govor našičkog kraja*, Hrvatski dijalektološki zbornik 2, Zagreb, 209–301.
- Sekereš, Stjepan. 1982. *Govori s nezamijenjenim jatom u našičkom kraju*, Hrvatski dijalektološki zbornik, 6, Zagreb, 497–501.
- Sekereš, Stjepan. 1989. *Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu*, Hrvatski dijalektološki zbornik 8, Zagreb, 135–144.

Silvija ĆURAK

**IS THERE NON-SUBSTITUTED YAT IN TODAY'S SPEECH
PATTERNS OF NAŠICE REGION?**

Based on research and literature, the author of the present paper examines whether today's speech patterns of the Našice region still use the pronunciation of non-substituted yat. Firstly, the current studies of speech patterns with non-substituted yat in the Našice surroundings are summarised, which is then followed by the results of analysis of Našice surroundings speech pattern. The survey covered these villages: Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci and Stara Jošava, with two reasons for selecting them. The first reason is that Sekereš, who described the non-substituted yat in these villages in 1982, listed them as the oldest villages in Našice region in which non-substituted yat occurs, whereas the second reason is that after Ivšić's description of speech patterns of Šaptinovci and Bokšić (Ivšić, 1907), there were no complete descriptions of the contemporary speech of the two villages.

Key words: *dialectology, Slavonic dialect, yat reflection, non-substituted yat*